

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa, 22 lipca 2016 r.

Adam Bodnar

IX.517.2.2015.JN

**Pani
Beata Szydło
Prezes Rady Ministrów**

Przygotowując w 2015 r. ranking problemów, które stanowią największe zagrożenie z punktu widzenia przestrzegania praw człowieka i obywatela w naszym kraju, wskazałem m.in. na brak systemowych rozwiązań dotyczących sposobu postępowania wobec osób z niepełnosprawnością psychiczną lub intelektualną, które są uczestnikami postępowania karnego. Dostrzegając wielopłaszczyznowość działań, jakie są niezbędne w zakresie ochrony praw tych osób, zwróciłem się do Policji i Służby Więziennej w sprawie poszerzenia zakresu kształcenia funkcjonariuszy o problematykę dotyczącą niepełnosprawności. Obie służby podzieliły moje stanowisko, że istnieje potrzeba wzmocnienia praw wszystkich podejrzanych, oskarżonych czy skazanych, którzy nie są w stanie zrozumieć postępowania karnego czy procesu resocjalizacji ze względu na swój stan umysłowy bądź psychiczny, oraz wyraziły gotowość wypracowania jak najlepszych praktyk w tym obszarze. Należy wskazać, że do takich działań zobowiązuje nas również Zalecenie Komisji Europejskiej z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie gwarancji procesowych dla osób wymagających szczególnego traktowania podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym (2013/C 378/02). W myśl pkt 18 Zalecenia, państwa członkowskie powinny poinformować Komisję o środkach podjętych w celu wprowadzenia w życie rekomendacji w ciągu 36 miesięcy po jego zgłoszeniu. Termin mija zatem pod koniec bieżącego roku.

Przywołany dokument stanowi, że szczególne prawa procesowe tych osób należy stosować od momentu, w którym powzięto podejrzenie o popełnieniu przez nie przestępstwa, aż do czasu zakończenia postępowania. Kluczowe znaczenie ma więc jak najszybsza identyfikacja osoby wymagającej szczególnego traktowania z uwagi na znacznie obniżoną sprawność psychiczną, intelektualną, fizyczną lub sensoryczną i uznanie jej potrzeb. Zadanie to stoi przede wszystkim przed funkcjonariuszami Policji, którzy zwykle

jako pierwsi mają kontakt z osobą zatrzymaną. Dlatego też policjanci powinni dysponować wiedzą na temat symptomów zaburzeń, potrafić je rozpoznać oraz znać metody postępowania wobec tych osób, by zabezpieczyć im prawo do informacji i komunikacji, w dostępnych dla nich formach. Nabyte przez funkcjonariuszy umiejętności umożliwią prawidłową ocenę zachowania zatrzymanego oraz pozwolą zrozumieć na czym polega jego odmienność, zdeterminowana chorobą czy fizjologią. Edukacja przyczyni się też do odrzucenia uprzedzeń i krzywdzącego postrzegania osób borykających się z tymi problemami oraz zachowań świadczących o dyskryminacji.

Dotychczasowy bilans podjętych przez Policję działań, dotyczących szkolenia funkcjonariuszy w zakresie ochrony praw i wolności osób z niepełnosprawnością psychiczną i intelektualną, wskazuje, że wkrótce funkcjonariusze nabędą wiedzę w przedmiotowym zakresie na tyle dostateczną, by móc zdefiniować problemy osób wymagających szczególnego traktowania. Powstał m.in. harmonogram głównych kierunków działalności edukacyjno-informacyjnej, a Szkoła Policji w Słupsku została wyznaczona do roli opiekuna-gospodarza programu doskonalenia zawodowego z podejmowania interwencji wobec osób z zaburzeniami psychicznymi lub niekontrolujących swoich zachowań z innych przyczyn (pierwsze eksperckie seminarium poświęcone tej problematyce odbyło się w dniach 29-30 czerwca 2016 r.).

Kolejnym wyzwaniem jest stworzenie odpowiedniego systemu, który pozwoliłby na sprawny przepływ informacji na temat trudności, z jakimi zmagają się osoby z dysfunkcjami, o których mowa, między podmiotami odpowiedzialnymi za wsparcie tych osób. Powzięte przez policjantów informacje o występującej u zatrzymanego dysfunkcji intelektualnej lub psychicznej, czy też dokonane spostrzeżenia, że zachodzą wątpliwości co do stanu psychicznego bądź intelektualnego zatrzymanego, winny być dokumentowane i przekazywane kolejnym organom, pod władzą których zatrzymany pozostaje (prokuratura, sąd, Służba Więzienna).

Wdrożenie takiej procedury zwiększy szansę na uruchomienie odpowiedniej reakcji tych organów, tym samym zapobiegnie wielu nieprawidłowościom i uchybieniem – z jednej strony krzywdzie i ukrytemu cierpieniu, z drugiej – surowości prawa niebiorącego pod uwagę rzeczywistego podłoża problemu. Prokurator, dysponując stosowną wiedzą, będzie mógł przeprowadzić dowód z opinii biegłych, co do poczytalności i możliwości ponoszenia odpowiedzialności karnej przez zatrzymanego, a w dalszej kolejności podejrzanego czy oskarżonego. Z kolei sąd będzie miał przesłankę do rozważenia potrzeby zarządzenia przeprowadzenia badań sądowo-psychiatrycznych oraz zapewnienia właściwej pomocy prawnej. Służba Więzienna zaś, od chwili przyjęcia do jednostki penitencjarnej, mogłaby objąć daną osobę wzmocnionymi oddziaływaniami ochronnymi i penitencjarnymi oraz zadbać o szybką diagnostykę i zapewnić adekwatne świadczenia lekarskie. Zapobiegłoby to

sytuacjom osadzania w więzieniu osób, u których zaburzenia psychiczne bądź dysfunkcje intelektualne nie pozwalają na osiągnięcie celów kary określonych w art. 67 k.k.w. lub wykluczają pobyt w warunkach izolacji penitencjarnej, bowiem mógłby spowodować on pogorszenie stanu zdrowia skazanego i poważnie zagrażać jego życiu. A tak niejednokrotnie dzieje się, gdy np. sąd orzeka karę w postępowaniu nakazowym, który nie przewiduje udziału stron w posiedzeniu, wydaje w postępowaniu wykonawczym nakaz przyjęcia do zakładu karnego w związku z niestawiennictwem skazanego do jednostki penitencjarnej po zakończonej przerwie w wykonaniu kary pozbawienia wolności, czy upłygnięciu terminu odroczenia tej kary.

W tym miejscu należy wskazać, że Komisja Europejska w przywołanym Zaleceniu nawołuje państwa członkowskie do podjęcia wszelkich kroków w celu zapewnienia, by w przypadku osób wymagających szczególnego traktowania, pozbawienie wolności przed wydaniem wyroku skazującego było środkiem ostatecznym, proporcjonalnym i podejmowanym w warunkach dostosowanych do potrzeb osoby wymagającej szczególnego traktowania.

W obecnym stanie prawnym funkcjonariusze Policji nie są jednak zobowiązani do dokumentowania swoich spostrzeżeń dotyczących osoby zatrzymanej, której zachowanie wskazuje na zaburzenia psychiczne lub upośledzenie umysłowe. Przepis § 9 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 września 2015 r. w sprawie postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz. U. z 2015 r. poz. 1565, zwanego dalej rozporządzeniem), zawierający katalog czynności, jakie wykonuje funkcjonariusz po doprowadzeniu osoby zatrzymanej do jednostki organizacyjnej Policji, nie przewiduje obowiązku polegającego na określeniu, czy osoba zatrzymana należy do grupy osób wymagających szczególnego traktowania i jakie ewentualne dysfunkcje mogą utrudniać jej zrozumienie postępowania i skuteczne w nim uczestnictwo. W mojej ocenie ten stan rzeczy wymaga zmiany.

Dostrzegam zatem potrzebę uwzględnienia w katalogu czynności, jakie wykonuje funkcjonariusz po doprowadzeniu osoby zatrzymanej do jednostki organizacyjnej Policji, obowiązku polegającego na odnotowaniu, czy osoba zatrzymana należy do grupy osób wymagających szczególnego traktowania i z jakiego powodu. Właściwym miejscem dokumentowania tych spostrzeżeń jest protokół zatrzymania osoby.

Analiza treści ww. rozporządzenia, w aspekcie ochrony praw osób z niepełnosprawnością intelektualną i psychiczną, prowadzi jeszcze do jednego wniosku. Otóż mimo istniejących uregulowań dotyczących uprawnień osoby zatrzymanej, nadal istnieje płaszczyzna, która wymaga uzupełnienia.

Mianowicie, obecne regulacje stanowią, że osobę zatrzymaną na podstawie art. 15 ust. 1 pkt 2a i 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r. poz.

355 ze zm.), policjant informuje o przysługujących jej prawach i wręcza jej odpowiednie pouczenie o przysługujących jej uprawnieniach (§ 9 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia). W myśl § 9 ust. 5 i 6 rozporządzenia, wzór pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego na podstawie art. 15 ust. 1 pkt 2a i art. 15 ust. 1 pkt 3 ustawy, jest określony odpowiednio w załączniku nr 2 i 3 do rozporządzenia. Należy odnotować, iż w obu pouczeniach wskazano odpowiednio w pkt 5 i 6, że zatrzymany ma prawo do zawiadomienia o zatrzymaniu osoby najbliższej, jak również pracodawcy, szkoły, uczelni, dowódcy oraz osoby zarządzającej przedsiębiorstwem zatrzymanego albo przedsiębiorstwem, za które jest on odpowiedzialny (art. 245 § 3, art. 261 § 1 i 3 k.p.k.). W treści pouczenia nie uwzględniono dyspozycji art. 261 § 2 k.p.k., który stanowi, że na wniosek oskarżonego można również zawiadomić inną osobę, zamiast lub obok osoby wskazanej w § 1 tego przepisu, a więc osoby najbliższej.

Pragnę zwrócić uwagę, iż w grupie osób zatrzymanych znajdują się też osoby ubezwłasnowolnione, które czasami nie mogą same kierować swoim postępowaniem na skutek niepełnosprawności intelektualnej lub psychicznej. Te osoby są reprezentowane przez rodziców albo opiekuna lub mają ustanowionego kuratora. W tym kontekście należy podkreślić, iż przepis art. 13 Konwencji ONZ o Prawach Osób z Niepełnosprawnościami zobowiązuje państwo do zapewnienia osobom z niepełnosprawnością, na zasadzie równości z innymi osobami, skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, w celu ułatwienia skutecznego udziału w postępowaniu, bezpośrednio lub pośrednio.

W mojej ocenie, Policja obligatoryjnie powinna informować ww. osoby o zatrzymaniu osoby ubezwłasnowolnionej, a ponadto przekazywać im pouczenie o zakresie możliwych działań na rzecz zatrzymanego. Wydaje się, iż wzorem art. 76 k.p.k. opiekun prawny osoby ubezwłasnowolnionej winien mieć możliwość wniesienia zażalenia na zatrzymanie, jak też możliwość składania wniosków czy ustanowienia pełnomocnika. Pouczenie opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej o możliwości i kierunku działania na rzecz zatrzymanego, jest warunkiem koniecznym do realizacji przez niego ewentualnych czynności na rzecz zatrzymanego¹. Należy wskazać, że zasada informacji procesowej (zwana też zasadą lojalności) stanowi składową szerszej zasady rzetelnego procesu. W przypadku zatrzymanego, może nie dojść do przekształcenia postępowania w postępowanie *ad personam*, niemniej jednak należy zauważyć, iż pierwsze godziny zatrzymania są istotne z punktu widzenia prawa do obrony, jak też są istotne dla podjęcia

¹ Na konieczność właściwego pouczenia opiekuna prawnego w oparciu o dyspozycję art. 76 k.p.k. zwracają uwagę w doktrynie L. K. Paprzycki, Z. Gostyński oraz P. Mazur i W. Nowak. Zob. L. K. Paprzycki, *Osoba niepełnosprawna psychicznie w prawie i procesie karnym*, Forum Iuridicum 2002, nr 2, s. 122; Z. Gostyński, *Obowiązek informowania uczestników postępowania o ich obowiązkach i uprawnieniach jako przejaw zasady uczciwego (rzetelnego) procesu* (w:) J. Czapska, A. Gaberle, A. Świątłowski i A. Zoll (red.), *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Waltosia, Kraków 2001, s. 363, P. Mazur, W. Nowak, *Sytuacja prawna opiekuna oskarżonego ubezwłasnowolnionego całkowicie w polskim postępowaniu karnym przed sądem pierwszej instancji*, RPEiS 2007, z. 1, s. 85-100.

stosownych działań przez opiekuna, którego stanowisko należy uznać za zbliżone do stanowiska obrońcy².

W związku z powyższym, na podstawie art. 16 ust. 1 oraz ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jednolity: Dz. U. z 2014 r. poz.1648 ze zm.), zwracam się do Pani Premier z uprzejmą prośbą o rozważenie podjęcia inicjatywy prawodawczej, w celu zmiany przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 września 2015 r. w sprawie postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz. U. z 2015 r. poz. 1565), poprzez zmianę wzoru protokołu zatrzymania, a także w zakresie ustanowienia obowiązku informowania opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej o zatrzymaniu i jego uprawnieniach.

Bardzo proszę o przekazanie mi stanowiska Pani Premier w przedstawionych kwestiach.

Podpis na oryginale

² Zob. P. Mazur, W. Nowak, *op. cit.*, s. 92.